

Een woord vooraf

Op 8 februari 2025 was dit boek eigenlijk al af. Het commentaar was verwerkt, het omslag ontworpen, de typefoutjes uit de tekst gehaald en alle voetnoten gecontroleerd. Het boek lag net bij de drukker, die het manuscript binnen enkele weken op papier zou zetten. Het was die winterse zaterdag zeker dat dit boek zou verschijnen. Maar het was volstrekt onzeker of ik het mee zou maken, want ik kreeg aan het einde van de middag een hartstilstand.

De meeste mensen overleven een hartstilstand niet. Ze verliezen hun bewustzijn, en sterven een aantal minuten later een even snelle als plotselinge dood. Sommige mensen worden wél wakker, maar moeten leven met hersenschade. Ik werd gelukkig gespaard, of beter gezegd: gered. Mijn vrouw hield me in leven, ambulance-medewerkers reanimeerden mijn hart, verpleegkundigen brachten me op de been, cardiologen voerden operaties uit en fysiotherapeuten bouwden mijn kracht weer op.

Dankzij hen ben ik er nog. Dankzij hen zal ik dit boek vasthouden en er met jullie, de lezers, over kunnen praten.

Sinds de hartstilstand ben ik niet meer helemaal dezelfde. Traumatische gebeurtenissen veranderen je, of je dat nu wilt of niet. Het leven zal nooit meer zo vanzelfsprekend voelen, en mijn lijf nooit meer zo onkwetsbaar. Ik ben pas 37 jaar oud, maar soms koester ik de lach van mijn kinderen als een oude man die weet dat het er bijna op zit. Bovendien brandt het idealistische vuur wat minder hevig in mijn geest, en is de medemenselijkheid juist aanwezig. Wie drie weken op de hartafdeling ligt, weet dat we in het leven elkaars lotgenoten zijn.

Ik vermoed dat deze karakterverschuivingen hun weerslag op dit boek hebben gehad, omdat ik het na mijn opname voor een klein deel heb herschreven. De tekst is milder dan eerst, en directer. Tegelijkertijd heb ik geen filosofische gedaantewisseling doorgemaakt. In de maanden na mijn wedergeboorte werd mij vaak de vraag gesteld of ik anders over het leven ben gaan denken, en het nieuwe boek misschien wel een andere boodschap mee wilde geven. Maar mijn perikelen hebben mijn intuïtie bevestigd. Ik betoog dat een vrij leven enorm veel vraagt, van jezelf en van de mensen om je heen. Onze rechten zijn alleen iets waard als mensen hun plichten nakomen, en misschien nog wel meer doen. Al te vaak gebeurt dat niet, en ontstaan er hardnekkige, collectieve problemen, zoals klimaatverandering, ongelijkheid en autocratie.

Vanuit mijn ziekenhuisbed zag ik hoe ingrijpend de

plichten zijn die bij het recht op gezondheidszorg horen. Maar in mijn geval werden alle plichten nagekomen. Op 8 februari ging mijn recht op goede zorg gepaard met de inspanning van zoveel mensen, van de buurman die mijn kinderen opving tot de wetenschapper die de defibrillator uitvond, van de ambulancebroeders die er zo snel bij waren tot de intensivecareartsen die over me waakten, en van mijn ouders die 's nachts bij me bleven tot mijn vrouw die enkele, eindeloze minuten alles goed deed. Dankzij hen leef ik, en leef ik in gezondheid en vrijheid. Dankzij hen ben ik toch hoopvol, al lijken de problemen van onze tijd nog zo moeilijk om op te lossen. Want als mensen hun leven in dienst van elkaar stellen, kan wat onherroepelijk kapot lijkt toch gemaakt worden.

Ik voel het iedere keer als mijn hart klopt.

30 juni 2025

Proloog

De moraal verandert. Niet zo lang geleden was het doodnormaal om grapjes te maken over Chinezen, Belgen en mensen van kleur. Om zo veel mogelijk vermogen aan je kroost na te laten en je personeel woedende uitbranders te geven. Om allerlei soorten vlinders, vogels en vissen zomaar te laten verdwijnen, en kippen, koeien en kalkoenen achteloos te mishandelen. Genoeg mensen zullen die zaken nog steeds normaal vinden – hun daden zijn alomtegenwoordig. Maar het denken over goed en kwaad verschuift onmiskenbaar, en snel. Veel dingen waar we vanzelfsprekend trots op waren, zijn in een handvol jaren verworpen tot een smet op het blazoen.

Toen ik in de jaren negentig opgroeide, was een vlieg-reis een statussymbool, een teken van een avontuurlijke levenshouding en een gevulde beurs. Ik schepte op over familievakanties naar Egypte en de Verenigde Staten, en vertelde in geuren en kleuren hoe we te paard naar de piramides van Gizeh reden, en te voet de Grand Canyon af-

daalden. Ik gebruikte ‘homo’ als scheldwoord, lachte hartelijk om zwartgesminkte Pieten en vrouwonvriendelijke grapjes, en at liefst elke avond een sappig stukje vlees.

Inmiddels weet ik beter. Inmiddels zie ik dat het recente verleden geen tijd was om te koesteren, maar een periode van verbijsterende schadeberokkening. Ik leefde als een exploitant die achteloos de wereld om hem heen belastte, en ik was niet de enige. Samen creëerden we een cultuur van vrijblijvendheid die ernstige problemen normaliseerde: van milieuvervuiling tot misogynie, en van economische ongelijkheid tot de verwoestende invloed van sociale media. Het kan zo niet langer, het roer moet om. De vraag is alleen: hoe?

Wie de weg vooruit wil vinden moet de vergissingen van het verleden met elkaar verbinden. Gezamenlijk laten ze zien wat we beter moeten doen, en waarom dat soms zo moeilijk is. De kortzichtige omgang met de natuur is soortgelijk aan het institutionele racisme en de vermogensongelijkheid, en de verwaarlozing van de belangen van toekomstige generaties is zowel verwant aan de aanvallen op de queergemeenschap als aan grensoverschrijdend gedrag. Al die schadelijke gewoontes zijn te herleiden tot dezelfde fundamentele tekortkoming: het liberalisme, de beste filosofie van vrijheid en rechtvaardigheid die ooit is bedacht, is nooit goed begrepen.

Dat klinkt misschien vreemd, omdat het liberalisme de afgelopen eeuwen invloedrijk was. In naam van de rechten van ieder mens zijn gemeenschappen over de

hele wereld, van tot slaaf gemaakten en horigen tot huisvrouwen en queers, bevrijd van de ketens van onderdrukking. Toont de geschiedenis niet aan dat liberale idealen keer op keer hartstochtelijk zijn bevochten, in veldslagen tegen fascisme, communisme, racisme en theocratie?

Jazeker. Maar de klus is nooit afgemaakt. De westerse wereld heeft het liberalisme slechts voor de helft gerealiseerd, als een aannemer die halverwege zijn werk neerlegt en een huis zonder verwarming, keuken en dak achterlaat. Het liberalisme is nooit tot volle wasdom gekomen.

Een deel van dit probleem is bekend: de afgelopen decennia is liberalisme geworden tot *neo*-liberalisme. De samenleving werd op een dwaalspoor gezet door ongeremd marktdenken en een nadruk op individuele verantwoordelijkheid, met als resultaat dat de zwakkeren in de samenleving in de steek werden gelaten en de sterkeren zich ongegeneerd konden verrijken. Maar de rot zat dieper. Het onbegrip over wat liberalisme werkelijk van mensen vraagt was niet alleen zichtbaar bij de aanhangers van deregulering, maar ook bij mensen die deze ideeën verfoeiden. Het waren niet alleen 'rechtse lui' die kiloknallers uit de schappen trokken, zich de hele wereld over lieten vliegen en faalden om vrouwen, lhbtq'ers en mensen van kleur werkelijk te respecteren. We deden het bijna allemaal. De cultuur van vrijblijvendheid was alomtegenwoordig.

Het is genoeg geweest. We gaan de natuur niet redden als iedereen zoveel broeikasgassen mag uitstoten als hij of zij zelf wil. De economie wordt niet eerlijker als ieder-

een zonder blikken of blozen gigantische erfenissen mag uitkeren. We kunnen het publieke debat niet verbeteren door media te omarmen waarop iedereen zonder enige consequentie feiten kan verdraaien, kan liegen en bedreigen.

We moeten de paradox van onze tijd onder ogen komen: collectieve maatschappelijke problemen zetten fundamentele vrijheden onder druk, maar kunnen tegelijk alleen opgelost worden door de mens te begrenzen. Een volledig uitgevoerd liberalisme eist dat we vrijblijvendheid inruilen voor dienstbaarheid, en de plichten vervullen die horen bij de rechten die we claimen.

Maar zijn we daartoe ook bereid? Juist nu de moraal verandert, en duidelijk wordt wat fundamentele vrijheden van ons vragen, neemt het verzet tegen die fundamentele rechten toe. De afgelopen jaren hebben rechts-extremisme en ultranationalisme een onheilspellende terugkeer gemaakt, en is de wereld aantoonbaar minder democratisch geworden. Zelfs in Amerika, de machtigste democratie ter wereld, heeft de autocraat Donald Trump inmiddels tweemaal het presidentschap veroverd. Trump, de Hongaarse Viktor Orbán en onze eigen Geert Wilders delen dezelfde radicale agenda. Ze willen het gepredik over inclusie, duurzaamheid, grensoverschrijdend gedrag en vermogensbelasting de kop in drukken, en gaan zelfs nog verder dan dat: de klassieke rechtsstaat, van de persvrijheid tot het recht op een eerlijk proces, moet wijken om het volk en zijn leider ruim baan te geven.

De wereld staat, kortom, op een kantelpunt. Aan de

ene kant zijn de contouren van een dienstbaar, serieuzer liberalisme steeds scherper te zien. Aan de andere kant wordt het huis van de vrijheid in zijn voortbestaan bedreigd. De keuze is helder. Lever de democratie uit aan de demagogen, of durf in te grijpen om onze fundamentele vrijheden eindelijk, voor het volle pond, te realiseren.

Dit boek is bedoeld voor iedereen die het laatste verkiest.